

Brukes i historie vg2 og vg3.

Fra formål med faget: ...Opplæringen skal styrke elevenes viten om og innsikt i sentrale begivenheter og utviklingslinjer i historie. Faget skal fremme evnen til å bearbeide og vurdere historisk materiale og annen informasjon.

Under grunnleggende ferdigheter:...Å lese og tolke historisk materiale av ulik art, av ulik opphav og fra ulike historiske perioder er sentralt. Dette innebærer å lese og tolke bilder....

Fra vg 3 studieforbereidende: Gi eksempler på og drøft hvordan utstillinger, minnesmerker, minnedager eller markeringen av bestemte historiske hendelser har betydning for nåtiden.

Gi eksempler på hvordan forskjellige uttrykk innenfor musikk, arkitektur eller bildekunst i en tidsperiode kan ses i sammenheng med utviklingen på andre samfunnsområder.

Som tema under : Gjør rede for hovedtrekk ved den industrielle revolusjon og undersøke hvilken betydning den fikk for næringsutvikling og sosiale forhold i det norske samfunnet.

Kunstneren og kapitalisten

Den andre industrielle revolusjonen i Norge, startet på Notodden i Telemark i 1905. Det er den industrien som bygger på elektrisk kraft. Det viktige produktet, som ble skapt på Notodden og seinere på Rjukan, var kunstgjødsel. To bysamfunn vokste fram på kort tid, alt basert på produktet verden på den tida etterspurte. Kunstig gjødsel som kunne øke verdens matproduksjon.

Industrigrunnleggeren i dette norske industrieventyret var Sam Eyde (1866 – 1940). Han vokste opp i Arendal og utdannet seg til ingeniør i Tyskland. Eyde hadde stor arbeidskapasitet og handlekraft. Han hadde internasjonale kontakter, tenkte i store tall og så nye muligheter i det moderne Norge som vokste fram etter unionsoppløsningen i 1905. Han er grunnleggeren av Norsk Hydro.

Industrihistorien på Notodden og Rjukan omhandler flere enn Sam Eyde. Andre viktige aktører er den geniale oppfinneren Kristian Birkeland, som fant en metode for å utvinne luftens nitrogen i en lysbueovn. Svensken Marcus Wallenberg er også viktig. Det var han som sørget for penger til det store industriprosjektet.

Men i denne fortellingen skal det handle om Sam Eyde og en annen kjent person i norsk historie, Theodor Kittilsen. Vi kan karakterisere de to med betegnelsene kunstneren og kapitalisten.

Theodor Kittilsen (1857 – 1914) ble født i Kragerø. Han var maler, tegner, bokkunstner og forfatter. Han er en av Norges mest utbredte og folkekjære bildekunstnere. Mest kjent er han for å ha illustrert Asbjørnsen og Moes folke-eventyr. Vår forestilling om hvordan et norsk troll egentlig ser ut, er formet av Kittilsen. Serien han lagde om Svartedauden, der «Pesta» herjer rundt i norske bygdesamfunn, er også et kjent motiv, blant annet i lærebøkene. Springende ekorn med snødryss fra grankvisten kjenner mange fra reproduksjoner, julekort og kopper og fra Porsgrunn porselensfabrikk.

Kittilsen hadde med sin kone, Inga, ni barn, og han hadde ofte økonomiske bekymringer. Følgen var at familien måtte flytte mye på seg. I 1910 måtte han selge hjemmet sitt i Sigdal. Han døde på Jeløya i 1914.

Kittilsen og Eyde ble gode venner.

Kittilsen og Eyde

Det var en venn som brakte Kittilsen i kontakt med Sam Eyde. Denne vennen, Vilhelm Dybwad, foreslo at Kittilsen skulle male «Eventyret om Sam Eyde». Eyde ble naturlig nok begeistret for ideen, og de to møtte hverandre og ble gode venner. Det de hadde felles var en forakt for politikere og andre som ikke forstod storheten i industrialiseringa og kunstneriske uttrykk. På hver sin måte stod de to, industrigrunnleggeren Eyde og kunstneren Kittilsen, på utsiden av det vanlige folk tenkte og mente. Begge følte seg som ofre for uforstand. Kapitalisten og kunstneren fant hverandre.

Eyde bestilte derfor fem akvareller om industrigrunnleggelsen på Notodden og Rjukan. I motivene skulle det ligge en brodd mot politisk dumskap og misunnelse. Tidspunktet passet. For i 1907 møtte Eyde kritikk mot utbyggingsplanene, i aviser, fra Stortinget og fra regjeringa. Han trengte oppmuntring og hadde behov for å bli framstilt som en patriot. Kittilsen tilbød begge deler. For i bildeserien ble Sam Eyde heltene i industrieventyret.

I september 1907 besøkte Kittilsen og kona Notodden, for å gjøre seg kjent med forholdene. Eyde og Kittilsen diskuterte og kommenterte utkastene underveis. Vinteren 1907 og 1908 var akvarellene ferdige. Kittilsen kalte dem da for «Fossens eventyr».

Sam Eyde skriver i sin sjølbioografi «Mitt liv og mitt livsverk»: Aldri glemmer jeg vår uforlignelige eventyrtegner Th. Kittilsen som kom til mig mens striden om Fossegavene og konsesjonslovene raste som verst. Han hadde sett anleggene på Svelgfos og var full av beundring for det arbeide som var utført, men samtidig fnyste han av indignasjon over stortingsmennesenes lunkenhet og visse avisers hatske angrep på mig. Kittilsen malte den gang noen bilder som viste hvad han følte, og en vakrere og morsommere tributt til mitt arbeide har jeg aldri fått.

Natur-lyrikk og politisk kunst

Det er blant kunstkjennere delte meninger om hvor vellykket akvarellene er, men bildene har en klar verdi som historisk dokumentasjon. Serien viser at fosse- og kraftutbygging før 1.verdenskrig var egnet til å fascinere folk og til å vekke begeistring. Men at den også møtte på motstand.

Det vi ser på akvarellene «Svelgfoss-serien» er at Kittilsen benytter seg av teknikken å fortrolle naturen, en form for natur-lyrikk. Vi kan også karakterisere disse bildene som politisk kunst, fordi det åpenbart var lagt et politisk budskap i utformingen.

Eyde betalte Kittilsen 5000 kroner for de fem akvarellene. Kittilsen hadde håpet å få mer, men 5000 kroner var tross alt en dobbelt årslønn for en ingeniør på den tida. Og seks årslønner for en Hydro-arbeider.

Ved sin død i 1914, etterlater Kittilsen seg kone og åtte barn i trange kår. Sam Eyde ble ved at par anledninger anmodet om å hjelpe, og det gjorde han.

De fem akvarellene dekorerte først veggene på Sam Eydets kontor i Admini, Notodden. De er seinere flyttet til Telemarksgalleriet på Notodden.

1. Fossen

Kittilsen forklarer motivet slik: Først har vi et bilde av fossen i sin ubundne velde. Ansiktene som dannes i fjellet, sover sin dorske søvn. I det kokende svelget boltrer fossens krefter seg i form av uhyrer med store hoder. På stien til venstre kommer det et følge av utvandrerer som skal til Amerika. De emigrerer fordi det ikke er mulig å berge livet i den fattige bygda. På den andre sida av fossen står Askeladden. Det skal være Sam Eyde. Feen lokker Askeladden helt ut mot stupet, viser han den store dragen og hvordan han skal fange den. Den gode feen gir Eyde ideen til å temme uhyrene som raser i fossen. I stedet får han dem til å gå menneskenes tjeneste. Slik kan det bli liv i dalen, og folk kan slippe å dra ut av landet. Fossen har stor likhet med Rjukanfossen. Gården på berghylla kan være Vemork.

2. Grunnarbeide

Her ser vi at det er blitt et yrende liv i fjellet. Det er nissene som temmer naturen med sine byggearbeider. De graver og minerer, leder vannet i renner. Vi ser også at de holder på med en elektrisk flamme og steller med kjemiske apparater. Disse elementene var det Sam Eyde som ville ha med i bildet. Fordi disse virksomhetene har vært like betydningsfulle som byggearbeidene, mente han. Hvorfor er det nisser og ikke arbeidsfolk i bildet? Det er usikkert, men det er mulig Kittilsen var inspirert av sangen «Nisser og dverge» av Wergeland. Kittilsen var eventyrtegner, og at han ville prege bildet med en eventyraktig form, er også sannsynlig. Det er Svelgfoss-juvet i Lisleherad som inspirerer Kittilsen i denne akvarellen.

3. Svælgfos

Her ser vi kraftstasjonen som ligger og lyser i fjellsida, som et Soria Moria-slott. Uhyrene i fossen vrir seg og snøfter i raseri, etter å ha arbeidet så hardt med maskinene. De sovende ansiktene i fjellsida våkner og ser surt på alt det som er laget. Kittilsen sier at det ene fjeset er dumheten. Det andre er misunnelsen. Og dette er

holdninger Kittilsen mente forfulgte Sam Eyde. Det var deler av pressen og noen stortingspolitikere som ytret seg kritisk til Sam Eydets prosjekter. Kittilsen forklarte bildet som «Den bundne drage». Svelgfossen velter ut av kraftstasjonens mørke tunnel, utnyttet av kraftindustrien. Så blir den fri igjen til å buldre videre mellom de bratte fjellsidene.

Svelgfoss kraftstasjon i Svelgfoss på Notodden stod ferdig i 1907, og var på det tidspunktet Europas største. Kraftstasjonen ble revet på 1980-tallet.

4. Dammen på Kloumann-sjøen også kalt Damanlegg i Telemark.

Her ser vi et damanlegg i Telemark. Det er Gaustatoppen som reiser seg som et hvithåret hode og ser forbauset ut over alt det som så plutselig er laget i dalen. Og dette hodet, sier Kittilsen, det er Stortinget som våkner av sin søvn, og begynner å ergre seg over at noe stort er blitt gjort her i landet. Og nede i fossedypet spiller nøkken, eller er det fossegrimen? Han feller en tåre av sympati. Over det hele stråler regnbuen som en velsignelse over det som er skapt.

Figuren i berget til venstre er misunnelsen, som følger nøye med på alt som skjer.

Gaustatoppen kan ikke ses fra Kloumannsjøen i Lisleherad, og det kan like gjerne være fjelltoppen Himingen i Heddal som Kittilsen har plassert her.

Kloumannsjøen i Lisleherad oppstod som følge av oppdemmingen da Svelgfoss kraftstasjon ble bygget. Den fikk navn etter den unge ingeniøren Sigurd Kloumann som stod for det krevende byggearbeidet.

5. Markens grøde

Kittilsens opprinnelige stikkord for å beskrive det siste bildet i serien var «Fruktbarheten». Men bildet kalles enten «Notodden» eller «Markens grøde». Det er lys over landet. Det livgivende kornet er tilført kunstgjødsel som kommer fra fabrikkene på Notodden. Notoddens landskap speiles i en vid, blå himmel. Eyde skriver: Det livgivende kornet er tilført næring fra kunstgjødsel som kommer fra fabrikkene på Odden (Notodden). Den lyse alven i åkeren understreker den magiske stemningen rundt Hydro-eventyret på Notodden.

Kunstgjødsel ble fremstilt i industriell målestokk på Notodden fra 1905 og bidro til økt matproduksjon i verden.

Alven kopler hele bildeserien sammen. Vi møter den både i det første og i det siste bildet.

Kilder: Notat av Trond Aasland (Telemarksgalleriet)

Skre, Arnhild: Th. Kittilsen: Askeladd og troll. Aschehoug 2015.

Mer om Verdensarven kan du lese på Notodden og Tinn kommune sine hjemmesider. Informasjon finnes også hos

www.visitvemork.no

www.industriarven.no

Det er Telemarksgalleriet på Notodden som har de fem akvarellene i original. For besøk og omvisning, ta kontakt med galleriet

www.telemarksgalleriet.no.

Tlf 35010080. Adresse O.H Holtas gate 27, 3678 Notodden

